

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Orden y patria es nuestro lema : construcción de alteridad en la gramática del legalismo y del enemigo interno en Chile

Isla Monsalve, P.

Citation

Isla Monsalve, P. (2012, October 18). *Orden y patria es nuestro lema : construcción de alteridad en la gramática del legalismo y del enemigo interno en Chile*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19982>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19982>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19982> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Isla Monsalve, Pablo

Title: Orden y patria es nuestro lema : construcción de alteridad en la gramática del legalismo y del enemigo interno en Chile

Date: 2012-10-18

Samenvatting

De literatuur onderwijst over het algemeen dat Chili een land van legalistische traditie is. Het Chileense legalisme is daarbij uitgegroeid tot een cliché in het discours over de identiteit van het land en het karakter van haar bevolking. De Chilenen zijn trots op hun traditionele respect voor de wet, de instellingen en de autoriteit, en menen zich juist hierin van de buurlanden te onderscheiden doordat ze er beter in geslaagd zijn een homogene en stabiele institutionele orde op te bouwen. Dit vertoog over de identiteit beschouwt de *ander* als de buitenstaander, en wordt uitgedrukt in een slagzin als ‘Chili is een land waar de instellingen werken’. Van de andere kant wordt de legalistische traditie in Chili zelf wel beschouwd als een overdreven straffende controle welke als tendens afgestemd is op interne disciplinerende. Traditioneel is zij gericht op bepaalde sociale segmenten, groepen en individuele actoren die worden geassocieerd met marginaliteit, bestaansonzekerheid, wetteloosheid en conflict. Deze worden dan, in dezelfde logica, beschouwd als een manifestatie van de *ander* als interne vijand. Dit alles lijkt kort en bondig te worden samengevat in de zinsnede waar de institutionele hymne van de ‘Carabineros de Chile’, het politiecorps dat in de ogen van de bevolking het duidelijkst de gedachte van de publieke orde belichaamt, mee opent: ‘Ons devies is Orde en Vaderland’.

De *ander* gezien als iets vreemds is een perspectief dat zich verbindt met de ruimte van de natie, een geografisch en symbolisch territorium, dat in Spaans-Amerika aan het einde van de negentiende eeuw en de eerste decennia van de twintigste eeuw zijn vaste vorm verkrijgt. Het *wij* wordt dan bepaald door de juridisch-administratieve en geografisch-politieke uitsluiting die door de natiestaat in het leven wordt geroepen en zich vervolgens kristalliseert in de nationaliteit. Vanuit dit perspectief verschijnt de *ander* als het vreemde, als iets dat de essentiële kenmerken van het eigene en het nationale ontbeert. Naast het politieke discours en de geschiedschrijving, verschaffen ook de culturele industrie en de culturele productie de bijbehorende distinctieve en samenbindende tekenen van het *wij*.

De uitdrukking *interne vijand* werd ontwikkeld door de doctrine van de nationale veiligheid die de militaire dictaturen van de regio inspireerde, zoals die in Chili onder leiding van Augusto Pinochet (1973-1990). De logica van deze leer kan men echter terugvinden in de culturele en politieke tradities van het land waarvan de wortels teruggaan tot de periode van de Spaanse koloniale overheersing, die zich vanaf het negentiende-eeuwse project van de Republieken een eigen systematiek en nationale richting toe-eigende. Deze traditie werd gedeeld door de elites in de negentiende eeuw en verkreeg een duidelijke nationale consolidatie en legitimering in de twintigste eeuw, zich uitkristalliserend in een vorm van burgerschap die geassocieerd werd met ontwikkeling en moderniteit. De interne vijand vormt hier een bio-politiek perspectief, dat vanuit de sleutels van sociaal en politiek samenleven begrepen wordt. De exacte wetenschappen, de geesteswetenschappen en de techniek hebben dit perspectief achtereenvolgens richting gegeven en gevoerd.

Heeft de Chileense samenleving inderdaad een legalistische cultuur? Om deze vraag te beantwoorden is het nodig de evolutie van de nationale identiteit en de betekenis van het begrip interne orde te analyseren. Dit vereist een analyse van die vertogen die door verschillende instanties over de sociale kennis van de *ander* ontwikkeld zijn. Tevens is een onderzoek nodig naar die middelen en strategieën waarmee men historisch de fenomenen van de onderscheidenheid en de ondergeschikte maatschappelijke sectoren in de nationale context benaderd heeft. In deze betekenis verwijst de categorie van de *interne vijand* niet alleen naar het territorium, aangeduid als gebied, maar ook naar het ruimtelijk normatieve (de openbare ruimte, de privé ruimte; de reikwijdte van het verbodene, van het ideëel gepropageerde en het effectief toegestane). Het ruimtelijk normatieve heeft zijn fundamenteën in en wordt voortbewogen door het creëren van symbolische gemeenschappen die antagonistisch worden voorgesteld: de (normatieve) maatschappij aan de ene- en haar vijanden aan de andere kant. Als het om Chili gaat, lijken deze waardeoordelen te worden gearticuleerd vanuit een particuliere grammatica, die gefundeerd is in de rechtsgeldigheid. Op deze manier zijn de begrippen rechtsgeldigheid/wetticisme van wezenlijk belang om de maatschappelijke orde te kunnen begrijpen. De literatuur heeft dit als *legalisme* bestempeld; dat wil zeggen, als de krachtige overtuiging dat de wetten het geëigende mechanisme zijn om het sociale gedrag te gidsen, de behoeftes van de gemeenschap te bevredigen en hun conflicten op te lossen.

Vanuit het perspectief van identiteitsvorming is het gebruikelijk de *ander*, op het interne niveau, te zien als een bedreiging en als diegene die de angst voor de chaos (*horror vacui*) belichaamt. Deze gevoelens van bedreiging en angst worden ingezet als samenbindende as van het ons en ontvouwen diverse controlemechanismen. Deze controlemechanismen ontwikkelen zich op hun beurt tot referenten voor de interacties van het dagelijkse leven, de interpretatie van de sociale conflicten, de beslissingen van wettelijk karakter en het ontwerpen van overheidsbeleid. Ook geven ze richting aan de markt, de massamedia en de culturele industrie.

De genoemde fenomenen dienen in een groter verband geplaatst te worden: als onderdeel van een meer omvattend proces in de hedendaagse context van culturele veranderingen die gegenereerd worden door het globale proces van neo-liberalisering, waarin de sociale contracttheorie van Rousseau wordt vervangen door een nieuw disciplinerend vertoog van veiligheid en angst. Het zal in dit verband ook duidelijk zijn dat dit episteme van controle impliceert een communicatiestijl die de nadruk legt op de controle en criminalisering van de *ander*, terwijl het op deze manier de angst voor de *ander* en het alomtegenwoordig gevoel van onveiligheid omvormt tot brede fenomenen van zingeving aan de werkelijkheid.

Deze studie bestaat uit een historisch overzicht van discursieve tendensen die samen een corpus vormen, een corpus met betrekking tot de constructie van de Chileense natie; of wel: een traject van vertogen die betrekking hebben op de nationale orde. Dit corpus is samengesteld vanuit twee perspectieven: een diachronisch perspectief dat beantwoordt aan de vier historische periodes waarin de twee eerste eeuwen van de republikeinse geschiedenis (1810-1990) verdeeld worden, en een synchronisch perspectief, dat beantwoordt aan de diversiteit van discursieve actoren die zich in de tijdvakken presenteren. Deze actoren worden, om hun historisch-maatschappelijke inbedding te verhelderen, gegroepeerd rond de vier dimensies van tijd, ruimte, identiteit-alteriteit en

orde. Deze dimensies staan het toe de nationale vertogen in de stromingen van de aan hen corresponderende culturele genealogieën te plaatsen, en maken het mogelijk hun sociale en institutionele inschrijving te identificeren.

De orde van het nationale is samengesteld uit twee nauw met elkaar verbonden assen die in elke culturele context werken: de een op normatief en de ander op symbolisch niveau. De eerste as kanaliseert de gedragingen van het sociale lichaam via verschillende mechanismen van disciplineren, terwijl de tweede as rechtvaardiging, legitimiteit en projectie aan het vertoog tracht te geven met het oog op zijn adhesie en zijn zingeving.

In de eerste periode van analyse, *het tijdperk van de stichting* (1810-1870) was het geheel van vertogen betrekkelijk homogeen en beperkt en kwam zij overeen met het vertoog van de regerende elite. Deze elite bestond uit rijke families van Santiago, die de mijnen, de landbouw en de handel beheersten en die de handelingen van de regering, de strijdkrachten, de pers en de opkomende intelligentsia, verbonden aan het recht en de geesteswetenschappen, controleerden. Hoewel deze elite met betrekking tot het politieke leiderschap wedijverde met de provinciale elites, slaagde zij erin haar gezag op te leggen vanuit de centrale geografische ligging en de symboliek van de hoofdstad. De elitaire vertogen pretendeerden de natie te scheppen conform een politiek project dat brak met het koloniale tijdperk. De school, de pers en, daarna, de universiteit waren de voornaamste instrumenten om cultureel gezien het beeld van een nieuwe tijd op te roepen. Deze instrumenten werden ook gebruikt in de constructie van de ruimte: de geografische natie met weinig precieze en onbekende grenzen veranderde in het territorium van de republiek en in het scenario van de nationaliteit. Op dit niveau werd het landschap gebruikt voor de productie van patriottische emblemen terwijl de geografie in opdracht van de staat door natuurwetenschappers, ingenieurs, technici en buitenlandse artiesten werd onderzocht en geëxploiteerd. De republikeinse liturgie sprak, in navolging van de door de lokale elite geadopteerde filosofisch-politieke stromingen, over een homogeen volk met een lang verleden. De protagonist van deze voorstelling was de elite, met aan haar zijde, als een fylogenetisch archetype, de indiaan van het literaire volksepos, die tegelijkertijd een controversiële relatie onderhield met de echte indiaan en met de Spaans koloniale voorouder. De constitutionele, codificerende, educatieve en linguïstische processen gedurende de XIX eeuw tonen aan dat Chili eerder een project dan een werkelijkheid was; dat het dit land en zijn regering nog aan een orde ontbrak. De orde was de beste vorm om de barbarij te overwinnen en op weg te gaan naar de beschaving, de vooruitgang en het geluk van de volkeren.

In de tijd van de stichting van de staat verschijnen de vertogen hoofdzakelijk in geschreven bronnen en getuigen zij, om diezelfde reden, van de selecte groep die hen voortbracht en van de centrale positie van de elite als nationaal lyrisch subject. De artistieke en intellectuele wereld reproduceerde, bij wijze van aanvulling, diezelfde vertogen. In dit tijdperk was de Spaanse monarchie de referent voor de voorstelling van de alteriteit, maar daar kwamen ook die landen voor in aanmerking waarmee Chili over zijn landsgrenzen twistte. Beide groepen profileerden de vijand als extern, terwijl de groeperingen die tegen het centralistische, autoritaire en civiliserende politiek project waren als interne vijand werden geoormerkt.

In *het tijdperk van de integratie* (1870-1930) begonnen er nieuwe sociale actoren op te komen die, later, als resultaat van de modernisering, de hegemonie van de elite begonnen

aan te vechten. In de eerste etappe van deze periode (einde van de negentiende eeuw) werd de nationale canon van de geschiedenis bepaald. Deze canon beantwoordde aan de visie van de Chileense oligarchie, waarvan de voorouders de galerie van helden, martelaren en voormannen vormden, die de onafhankelijkheid en de republiek gesmeed hebben. Deze persoonlijkheden van koloniale adellijke afstamming werden geleidelijk aan omringd door een groep van bij de politiek betrokken parvenu's van de middenklasse, die een ruimte in het bestuur, de politieke partijen, de pers, het onderwijs en de cultuur verworven. Deze sociale sector bracht de *Generación del centenario* (de Generatie van het eeuwfeest) voort, een groep van intellectuelen die pessimistisch en kritisch waren over hun eigen tijd. In dit tijdperk wierpen het racistische nationalisme, het snobisme van de oligarchie, het politieke amateurisme, de extreme armoede in de voorsteden en de bloedbaden onder de arbeiders hun schaduw over de eerder geschapen verwachtingen betreffende het land en zijn bevolking. In de feestelijkheden rond het eeuwfeest van de onafhankelijkheid (1910) beriep de Chileense oligarchie zich op een Europees Franse identiteit, terwijl de opkomende intellectuele middenklasse de morele crisis en het beleid van bestuurders en onderdanen aanklaagde. De politieke en culturele veranderingen aan het eind van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw (vooral als gevolg van de *Guerra del Pacífico*, 1879-1883) vormden een nieuw territorium en brachten een nieuw soort Chilenen voort. De volkse sectoren die deelnamen aan de *Guerra del Pacífico* leenden er zich voor om een soort van nationalistische volksheld te scheppen, de *roto*. De *roto* en de indiaan veranderden zich in figuren die geanalyseerd werden door middel van het proza, de poëzie en een positivistisch wetenschappelijk verhoog. De modernistische tendensen introduceerden nieuwe categorieën die de zin van de wetenschap, de vooruitgang en de orde richting gaven. In het aansluitende tijdperk adopteerde de staat deze tendensen in de verschillende gebieden van het staatsbeleid.

Het *tijdperk van transformatie* (1930-1973) bracht het industriële ontwikkelingsmodel en de modernisering met zich mee die door de staat werden gestimuleerd. De elite en oligarchisch politieke regering, die verbonden werd met de corruptie van het pseudoparlementarisme, werd gesmoord door militaire revoltes, geleid door populistische *caudillo's* die hun opleiding hadden genoten onder de bescherming van dezelfde oligarchie. De opkomende middenklasse begon bij de overheid te werken en positioneerde zich als de referent voor de Chileense stedeling uit de middenklasse. De administratie begon een land te modelleren (waarbij het platteland in de steek werd gelaten) dat zich omvormde tot een geordende en cijfermatige natie, dankzij de economische planning, de industrialisering en het onderwijsbeleid, dat werd opgezet vanuit de universiteit, en die min of meer in het spoor liepen van de groeiende culturele industrie. Deze laatstgenoemde werd promotor van de massacultuur. Tegelijkertijd had de internationale politiek impact op de plaatselijke politieke groeperingen, op de professionalisering van de krijgsmacht en in de episodische beknotting van het politieke pluralisme. Van de ene kant diversifieerde zich de cultuur en werd zij meer ideologisch, groeide de culturele markt, werd de sport tijdverdrif van de massa en institutionaliseerde zich, ontwikkelden zich de massamedia, werden er hervormingen aangebracht in het grondbezit en moderniseerden zich de steden. Maar van de andere kant waarschuwde men voor de grenzen en risico's van het politieke systeem om aan de sociale vragen en de verwachtingen met betrekking tot meer diepgaande veranderingen te beantwoorden. Velen dachten dat de democratische orde door interne

krachten werd bedreigd. Voor de progressieve sectoren werd dit gevaar vertegenwoordigd door de traditionele sectoren die veranderingen blokkeerden, terwijl de laatsten zich bedreigd voelden door ideologische stromingen die vreemd waren aan het nationale ethos en het land in de richting van verlies van identiteit, autoriteit, traditie en orde voerden.

Gedurende het tijdperk van het industriële ontwikkelingsmodel werd door middel van de communicatie, de openbare werken, het toerisme en de bureaucratie de dimensie van de ruimte substantieel gewijzigd. De identiteit werd opnieuw uitgetekend volgens de nieuwe vereisten en referenten van de tijd. Het besef dat men de agrarische traditie verloren had wordt gecompenseerd via een folkloristische en bucolische versie van de nationale identiteit, maar ontsnapte niet aan de ideologische debatten over op welke manier de volkssectoren, in het bijzonder die van de stad, dienden te worden opgenomen in het natiestaatproject.

Tot slot komen we bij de militaire tijd (1973-1990). Deze werd gekarakteriseerd door een sterke reactie tegen de regering van Salvador Allende. Een belangrijke sector van de politieke klasse kwalificeerde zijn regering als chaos en anarchie en antwoordde met het opleggen van een autoritaire orde aan diegenen die beschouwd werden als interne vijanden van het vaderland. De dictatuur van Augusto Pinochet opende een antagonistische bipolariteit die de kloof zichtbaar maakte tussen de projecten van het land en de interpretaties over hun geschiedenis. Hierdoor werd de kloof tussen opvattingen slechts verbreed. Voor sommigen betekende de dictatuur het opnieuw installeren van de orde, voor anderen het verraad aan de democratische traditie. Deze tweespalt kenmerkt elk van de geanalyseerde dimensies. De militaire junta beschouwde de militaire staatsgreep als een tweede onafhankelijkheid en greep terug op de traumatische herinnering van eerdere hervormingsgezinde regeringen en sleutelde aan de interpretatie van het verre verleden om een militaristische ideologie te scheppen. De beperkingen van de publieke en politieke ruimte gaven een nieuwe betekenis aan de privésfeer. De clandestiene ruimte en die van de afwezigheid van de slachtoffers van represailles vond een *modus vivendi* met de ingeperkte officiële publieke ruimte. Het officiële discours centreerde zich in stereotype verhalen over de goede Chilenen en de vijanden van het vaderland. De eerstgenoemden werden vertegenwoordigd door de figuren van de soldaat, de boer (*huaso*), en de Chileense vrouw; de laatstgenoemden door die van marxisten en politici. Maar het was de dimensie van de orde die prevaleerde boven alle overige dimensies van het nationale identitaire discours: de nieuwe politiek-institutionele orde, de nieuwe culturele orde, allemaal coherent met en functioneel voor de nieuwe militaire orde.

Laten we ons eens afvragen: Wat bestaat er buiten de ogenschijnlijke ruimtelijke en tijdelijke breuk aan continuïteit in de vertogen die ontwikkeld zijn in het geheel van deze vier fasen van de Chileense geschiedenis?

1. Het eerste element van continuïteit is de essentialistisch nationalistische gedachtegang die zich achter, of onder, deze toespraken verbergt. Het essentialistisch perspectief beschouwt het nationale als iets wat vast en voorgegeven is en zich ontwikkelt in een gebied en in een historische periode die samenvallen met de ruimte en tijd van een land, de natiestaat. In deze logica valt het land samen met een uniek vaderland dat de verschillen omvat en reduceert, en die in de Republiek zijn bestemming vindt. De Republiek wordt geduid als een soort historische intuïtie van de homogene natie. Op deze manier kondigt de onafhankelijkheid zich aan als een onvermijdelijke uitkomst. Het paradoxale van deze bewering is hierin gelegen dat het filosofisch-politieke model dat gedurende de

onafhankelijkheid tot de bevestiging van de Chileense identiteit leidde niets Ibero-Amerikaans, niets Chileens, en zelfs niets Spaans bevatte.

Dit vertoog over de natie eigent zich de koloniale tijd, de periode van ontdekking en verovering en zelfs de precolumbiaanse tijd toe. Op deze manier legitimeert de voorouderlijke oorsprong de toe-eigening van het territorium en alles wat hierin besloten ligt. Het territorium zou volgens deze logica altijd al hebben toebehoord aan de natie, zelfs voordat zij ook maar bestond onder de formule van de republikeinse onafhankelijkheid. Zo verandert de Paleo-indiaan van de precolumbiaanse cultuur in een 'Chileense' voorouder; en evalueren ook de Mapuches en de Selk'nam tot 'Chileense' indianen. Op dezelfde wijze worden de moais van het Paaseiland, de Andes, de salpeter en de flora- en faunaspecies van het territorium respectievelijk in 'Chileense' monumenten, geografische verschijnselen, natuurlijke hulpbronnen of natuurlijke soorten getransformeerd. Dit alles vormt het nationaal erfgoed. De nationalisering genereert een band van toe-eigening/toebehooren en verleent het nationaal karakter aan de in het land aanwezige goederen. De nationalistische redenering gaat ervan uit dat de onderscheiden nationale identiteit bestaat, en voegt daar nog aan toe dat deze onderscheidenheid noodzakelijk en voor de hand liggend en daarom iets onuitwisbaars is waar nooit aan kan worden verzaakt. De nationale identiteit is ook 'exclusief', dat wil zeggen, dat de natie uniek is; slechts gelijk aan zichzelf. Zo wordt de nationale identiteit gedefinieerd als een systeem van beginselen, waarden en socioculturele en geestelijke uitingen, die gerespecteerd, bewaard en geprojecteerd moeten worden, dat wil zeggen, dat het een soort *moreel onderbouwde nationaliteit* is. De hele twintigste eeuw heeft de intellectuele productie en de academische discussie over de nationale identiteit zich met twee zaken bezig gehouden. Om te beginnen, dankzij het werk van de staat, met de (historiografische, literaire, muzikale, juridische, etnografische, landschappelijke, sociolinguïstische, picturale, museale, enz.) schepping van de nationale canon. Ten tweede, met het openen van een ruimte voor een opgeklopt 'intellectueel' debat over de authenticiteit, de vanzelfsprekendheid en de exclusiviteit van het nationale en de door haar opgeëiste identiteit. De nationale identiteit als sociale identiteit, met haar aanspraak met betrekking tot het voorgeslacht, zijn projectie en zijn waarheidsgetrouwheid, spreekt over één (permanente) wijze van zijn, terwijl het in de meeste gevallen slechts gaat over een (tijdelijke) modus van presentatie. De 'naturalisatie' —in de zin van een niet bekritiseerde inburgering— van het nationalistische vertoog verklaart waarom men tot nu toe nog niet ter discussie heeft gesteld wat de materiële en symbolische kosten zijn van het in leven roepen en houden van een nationale identiteit. Ongetwijfeld zijn de voordelen gelegen in het feit dat het entiteiten zoals Chili op emotioneel gebied mogelijk en op politiek terrein begaanbaar maakten.

2. Een tweede gemeenschappelijk aspect van de vier genoemde tijdperken is het ontologisch opportunisme van het nationalistische vertoog over de identiteit. Het opportunisme is allereerst evident in het proces van insluiting/uitsluiting en de herdenking/vergetelheid van wat men als meer representatief, meer authentiek en meer uniform beschouwt, of waaraan men meer cohesie toekent, dit alles in termen van nationaliteit. Dit opportunisme wordt ook zichtbaar op een tweede niveau, wanneer er homogeniserende kenmerken van het land benadrukt worden en deze geconfronteerd worden en/of op gespannen voet komen te staan met de onderscheidende en atomiserende kenmerken van de particuliere identiteiten (die bijvoorbeeld regionaal, etnisch of

klassenbepaald zijn en om hun eigen erkenning vragen). Ten slotte is dit opportunisme ook evident in het idee van het centralisme van de periferie: de troep dat Chili een land in het *finis terræ* is, dat verschilt van zijn Zuid- Amerikaanse burens en zich, om diezelfde reden, verwant voelt aan de Europese context waarmee men streeft overeen te stemmen. Hierbij wordt de opvatting over de natiestaat Chili gezuiverd van alle folkloristisch Chileense of Latijns-Amerikaanse tinten.

3. Een derde permanent aspect houdt verband met de nationale geschiedschrijving. Dit is één van de meest belangrijke bronnen van het proces van 'naturalisatie' van het nationaal identiteitsvertoog en de productie van de moderne politieke beeldvorming; zij voedt de overige vertogen, geeft continuïteit aan mythen en clichés en verleent historische dichtheid aan het identiteitsargument. De canonieke geschiedschrijving is zich niet bewust van haar eigen historiciteit en ook niet van het zichtbare morele oordeel dat haar sociale analyse binnendringt. Hierdoor lijkt zij op een corpus van nationalistische veronderstellingen die een ontwerp van het land hebben uitgetekend, waarin het verleden dan ook, zonder enige bemiddeling, als een literaire of doctrinaire bron benaderd kan worden. De grens tussen literaire en historische bronnen is broos zoals, bijvoorbeeld, te signaleren valt in het epos *La Araucana* of in het werk van de geschiedschrijvers van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. Veel kenmerken die toegeschreven worden aan het nationale karakter nemen vertogen als uitgangspunt die niet over het noodzakelijke empirische draagvlak beschikken om de mechanismes en processen te verklaren die hen genereren en valideren. In deze vertogen constateert men evenwel het hoog niveau van adhesie dat een gedeelde vergissing kan genereren. Van de andere kant ontwijkt de vanzelfsprekendheid van de mythe de gordiaanse knoop van de identiteit, vanwege het feit dat de positivistische wetenschappelijke disciplines niet in staat zijn om de elementen van de identiteit nader te verklaren. Zij schrijven immers psychologische kenmerken toe aan collectieve subjecten, vaak door middel van de creatie en projectie van ethnocentrische stereotypen en overpeinzingen. Daarom kan men stellen dat de nationale identiteit geen sociologische evidentie is maar een discursieve constructie die zich oplost in een affirmatie van de eigen identiteit.

4. Een vierde aspect houdt verband met de constructie van de alteriteit, vooral met de moeilijkheden het volkse te incorporeren in het grote verhaal van de identiteit van de natie. In feite heeft het volkse vanaf het tijdperk van de stichting van de staat een ambigue en paradoxale aard. De referentie naar het volkse verwijst en bevat een serie van associaties met veranderlijke en diffuse grenzen: het lage volk (*el bajo pueblo*), de sociale marginaliteit, de armoede, het banditisme van het platteland, de criminaliteit in de stedelijke buitenwijken, het indiaanse, enz. Van de ene kant is het volkse datgene wat wordt uitgesloten van de constructie van *het wij*, in de mate dat het een obstakel vormt voor de historische wording van het land. De indianen representeren de barbarij, het raciaal inferieure, en de opstand tegen het project van de beschaving; het *bajo pueblo* vertegenwoordigt de achterstand en onwetendheid van het platteland en heeft een aangeboren roeping tot plunderen; de armen van de achterbuurten worden gezien als de bedreiging voor de stad van de patriciërs die de vooruitgang nastreeft; de *roto's* verbreken de orde met feesten, wellust en alcohol. De arbeiders in de tijd van het industriële ontwikkelingsmodel bedreigen, gemanipuleerd als zij zijn door de gezagsondermijnende ideeën van links, de eigenaars van het kapitaal; de bewoners van de miserabele perifere volkswijken vertegenwoordigen de brandhaarden van criminogene marginaliteit, ongezondheid of oproer tegen de ontwikkeling; de massa's armen

die niet werken, etiketteert men met de categorie van lompenproletariaat, enz. Van de andere kant wordt het volkse in de epische literatuur, in de heraldiek, in de literatuur over de volksaard, in de folklore en zelfs in de film en in het politieke discours, gehanteerd vanuit de intentie het welwillend te omarmen. Dit blijkt met name uit de neutralisering van zijn premoderne of obstructieve componenten. Zo wordt de indiaan een epische krijger; de boerenknecht de heldhaftige Chileense roto; de arbeider transformeert zich dankzij sport, hygiëne en arbeidsdiscipline tot het 'voorbeeld van het ras'; de boerenknecht brengt het, op zijn beurt, tot de *huaso* uit de folklore; de krottenwijkbewoner, de arbeider, de mijnwerker en de visser veranderen door het revolutionaire gedachtegoed in een heroïsch embleem van de onderdrukten en vertegenwoordigen dan het ware gezicht van het volk. Binnen deze logica vormt de constructie van de folkloristische traditie een effectieve strategie voor een gepasteuriseerde inkapseling van het volkse en het voorouderlijke in het grote verhaal van de natie. De dualiteit van deze benadering van de alteriteit van het volkse wordt verklaard door de uitdagingen zelf van het historisch traject dat het project van de natie nastreefde: het geleidelijk aan socialiseren tot aan de basis van de sociale piramide met als doel de gedragingen en waarden van het volk in te passen in de richtlijnen van haar verlicht homogeniserend project.

5. Een vijfde aspect van continuïteit sinds het tijdperk van de stichting van de republiek, eveneens gerelateerd aan de alteriteit, verwijst naar de constante paradoxale relatie met het externe, met het vreemde. In het gemoderniseerde project adopteerden en adapteerden de lokale elites en de intelligentsia buitenlandse (uiteindelijk: Europese) paradigma's die zij bewonderden en ambieerden, zoals daar zijn: het revolutionair rationalistisch liberalisme, de ideeën van de verlichting, de professionalisering van het leger, het wetenschappelijk positivisme, het sociaal darwinisme, het *hygiënisme*, het artistieke en literair modernisme, het anarchisme, het politieke marxisme enz. Maar tegelijkertijd wordt de invloed van het buitenland het doelwit van de kritiek en het meest aangevoerde argument om de oorsprong van de crisis, de decadentie of de gevaren voor het land en zijn identiteit te verklaren. Wat van buiten komt, is vreemd aan het nationale ethos en kan schadelijk zijn of een duidelijke vijand belichamen. In deze visie neigt de externe vijand er naar om de interne alteriteit, de interne vijanden, het hoofd op hol te brengen en met hen samen te zweren. De meest recalcitrante uitdrukking van deze interpretatie gedurende de negentiende eeuw waren de vijandige visioenen over de indianen van La Frontera (over de grensstreek in het zuiden) en gedurende de twintigste eeuw over de anticommunistische stromingen, waarvan de doctrine van nationale veiligheid als het meest systematische corpus van dit soort interpretatieschema mag gelden. Deze schommeling die zich beweegt van de fascinatie naar de afwijzing van de buitenlander wordt verduisterd door nog een ander soort schommeling waarin aan het ene uiteinde het nationale verheerlijkt wordt en in de andere pool zich het diepe wantrouwen uitsprekt in de morele —als ook raciale— kwaliteit van het nationale en in haar capaciteit om het verlichte en moderniserende project daadwerkelijk tot uitvoering te kunnen brengen. Een van de meest duidelijke voorbeelden van deze twijfel is het langdurige proces van kolonisering door middel van Europese bevolkingsgroepen dat als doel had de zuidelijke territoria te *chileniseren*.

6. Een zesde aspect van historische continuïteit is het permanente beroep op de staat om de dimensie van orde aan te snijden. Vanaf het tijdperk van de stichting van de staat werd de *Chileense natie* begrepen als natiestaat terwijl de koloniale tijd analytisch wel werd

geïnterpreteerd als de tijd waarin de natie op zoek was naar een staat die haar de noodzakelijke vorm en orde zouden geven. De dimensie van orde verwijst naar de logica van de controle, een logica die een matrix van diachronische aard bezit, die opeenvolgend contact onderhoudt met oriënterende concepten als beschaving, vooruitgang, burgermoraal, fatsoen, moderniteit, ontwikkeling en handel. In deze matrix convergeren twee interpretatieve assen. De eerste as betreft de diskwalificatie van de ervaring van de armen als modaliteit die zou kunnen worden ingesloten in het nationale relaas en hun consequent devaluerende etikettering als alteriteit; de tweede as is het overtrokken geloof in de perfectionistische waarde van de norm, dat gerepresenteerd wordt in het disciplinerende symbolisme van de wet. De overwaardering van de wet leidt tot negatieve waarderingen met betrekking tot de *ander* omdat deze er niet in slaagt zich volgens het normatieve ideaal in te passen of er helemaal niet aan beantwoordt.

Enkele consequenties die het gevolg zijn van de logica van de controle zijn: *a.* De zwakke of marginale discursieve positionering van hen die de alteriteit vormen (de anderen spreken niet; over hen wordt gesproken); *b.* de politieke wil van de staat om te interveniëren in hun werkelijkheid om hen te categoriseren en hen vanuit hun disfunctionele bestaansonzekerheid te kanaliseren naar een repressieve integratie; *c.* het idee dat in de alteriteit een vijand besloten ligt die in staat is om een bepaalde orde te ondermijnen, en tenslotte, *d.* de geleidelijke internalisering van het moraliserend vertoog onder hen die de alteriteit vormen (uitgedrukt in de wijze van decent te zijn of waardig te leven). Dit moraliserend vertoog, dat zijn impulsen ontvangt vanuit de moderniteit wordt door de staat geadmistreerd en wordt beschouwd als een mechanisme om te kunnen worden ingesloten; er bij te kunnen horen. Zijn meest paradigmatische wegen zijn de staatsopvoeding, het formele werk, het politiek activisme en —later— het consumptiegedrag. Voorbeelden van dit proces zijn: de ontwikkeling van de arbeidersbeweging die het moderniserende, moraliserende en legalistische verlichtingsdiscours adopteerde en de transformatie van de opkomende sectoren van *siúuticos* (arrivisten) die een middenklasse in het leven riep die onderdak kreeg in het staatsapparaat. Verdere voorbeelden zijn de folklorisering van de identiteit en de leefcultuur van de boeren in de Centrale Valleï. Zij worden input voor hun performance in de tonaliteit van nationale icoon onder andere in de beweging van *pobladores* (krottenwijkbewoners) die ooit landbezitters waren in de stedelijke periferie maar inmiddels politieke actoren zijn geworden die zowel voor hun burgerschap als voor de wettelijke regulering van hun woonsituatie pleiten.

7. Verbonden met het belang dat wordt toegekend aan de staat (*estatalidad*) en de controle, figureert er tenslotte als zevende aspect van de bovengenoemde continuïteit, een bijgelovige waarde die toegeschreven wordt aan de wettelijke norm (die we hier benoemd hebben als *legalisme*), die zowel gebruikt wordt als manier om de sociale conflicten te analyseren als om mechanismes van interventie en oplossingen zichtbaar te maken. Het legalisme wordt hier begrepen als het bijna utopische geloof in de kracht van de wet en het recht om deugdzame en solidaire burgers en naties in het leven te roepen en het (daarmee verbonden) idee dat het recht rechtvaardigheid en rede vertegenwoordigt, terwijl de politiek passie en eigenbelang zou inhouden. Deze juridische scrupule heeft het de staat mogelijk gemaakt gedragsbeginselen en gedragsidealen te formuleren waarbij het gebruik maakt van het historisch legaat van de processen van constitutionele proeven en codificatie in de negentiende eeuw, die beschouwd werden als verlichte mechanismes voor de versterking en

grootheid van het land. Hiervan zijn Diego Portales en Andrés Bello klinkende voorbeelden. Op deze manier functioneert de constitutionaliteit als argumentatief criterium in de discussies op politiek gebied en stelt het de grenzen vast van de manoeuvres van de politieke actie. Criminalisering en de administratieve beperkingen in het sociale veld worden gebruikt om conflictueuze processen te bestraffen of te neutraliseren. De juridische norm materialiseert en socialiseert de institutionaliteit als symbolisch systeem dat in staat is de orde te hulp te schieten. Vanuit deze logica wordt normaliteit gelezen als stabiliteit en procedurele wetmatigheid, als respect voor de instituties en voor het beginsel van autoriteit. De meest concrete effecten van deze logica zijn te vinden in de politieke en administratieve determinaties die zij veroorzaakt evenals in de betekenisvorming op argumentatieve niveaus. Om het op een andere manier te zeggen: het legalisme vormt een argumentatieve basis voor de interventie in het sociale veld, zonder noodzakelijkerwijze een ethische code te zijn om het eigen gedrag te reguleren van de agenten die ermee zwaaien en schermen.

Met betrekking tot de zeven aspecten van discursieve continuïteit die hier boven vermeld werden, is het noodzakelijk enkele karaktertrekken van de militaire periode (1973-1990) te analyseren. Normaliter wordt deze periode door zijn critici opgevat en geanalyseerd als een breuk met de normaliteit in de Chileense ontwikkeling en als het verzaken aan de tradities van het land of als een politieke militaire uitbarsting *ex nihilo*. Diezelfde critici argumenteren dat een autoritaire cultuur pas ontstond vanaf de ervaring van de militaire dictatuur, iets dat na de dictatuur algemeen werd gedacht in vele bevolkingsgroepen. De noodoplossing van een staatsgreep riep op het gebied van de politieke en academische reflectie meer vragen op dan antwoorden en deed daarbij een groot aantal nationale mythes ineens toenemen. Deze epistemologische verbijstering toont het niveau van acceptatie aan van de nationalistische categorieën in de sociale wetenschappen, die veel van de clichés over het karakter van de Chileen en de nationale geest als niet ter discussie gebrachte vooronderstellingen hanteerden, dit alles in gediensstige overeenstemming met de mythe van de uitzonderlijke aard van Chili. Echter in de hier gepresenteerde analyse wordt geconcludeerd dat de militaire dictatuur continuïteit gaf aan een sluimerend maar alomtegenwoordig autoritarisme in de traditie van het land, dat door de nationale geschiedschrijving en de zelfgenoegzaamheid van de essayisten begraven werd. En dat de symbolische middelen van de dictatuur om af te schrikken en te overtuigen precies voortkwamen uit dit historisch-cultureel erfgoed, wat haar in staat stelde zin en samenwerking onder haar aanhangers en duurzaamheid voor haar autoritaire politiek project te generen.

De halsstarrigheid in het legitimeren van het politieke systeem door middel van een constitutioneel schild; de heftige doctrinaire en door de media bemiddelde irritatie over het anticomunisme; de demonisering van de socialistische ervaring onder Allende, gebrandmerkt als feest, chaos, ruïne en verraad; de minachting voor de politici en het vertrouwen in de technocratie; het zich opnieuw toe-eigenen van bepaalde folkloristische tradities, ontdaan van haar gezagsondermijnende of verpauperde elementen, het herlezen van het verleden in de tonaliteit van oorlogs-, xenofobe en chauvinistische taal; de eerbiedige koppeling met de Verenigde Staten als de leidende bevriende macht op de internationale politieke rooijlijn, en de zinspeling op een katholiek messianisme dat onverenigbaar is met de regels van het democratische spel en de aardsheid van de Republiek, zijn enkele voorbeelden uit de tijd van de dictatuur van een uitgebreide variëteit aan middelen die reeds veel langere

tijd hebben gediend bij de formulering van een grammatica, een mechaniek en een liturgie van nationale orde in Chili.

Het bovenstaande is niet nieuw in de geschiedenis en is ook niet exclusief voor Chili. In de moderniteit hebben de nationale verhalen en het scheppen van betekenis en cohesie rond het historisch, politiek en cultureel project van de natie zich juist volgens de hier beschreven logica gestructureerd. Analoge en parallelle processen hebben zich in heel Spaans-Amerika voorgedaan, en in veel gevallen werd elkaar gekopieerd. Zij betwisten onderling het auteursrecht van hun formules en resultaten. Het vernieuwende —niet het nieuwe— is dat deze logica aantoonbaar is en dat men de bijzonderheden —niet de uitzonderlijkheden— kan identificeren in elk van de onderscheiden nationale formaties. De natiestaat en de nationale identiteit en hun orde zijn geen eenvoudige projecten, vertogen of symbolische constructies, die gescheiden zijn van de ervaring (een serie van *zachte gegevens* zoals men zou kunnen stellen vanuit een theorie van de postmoderne cultuur). Evenmin zijn zij alleen geografische gegevens, enkele zekere en waarachtige chronologieën of andere entiteiten met een objectieve, premoderne en prediscursieve dimensie (een serie van *harde gegevens* zoals men zou kunnen volhouden in navolging van positivistisch georiënteerde sociale wetenschappen). Ze vertegenwoordigen in feite een dynamische relatie tussen de ervaring in een bepaalde historische context en de performatieve vertogen die over hen gegenereerd worden. Dergelijke vertogen worden hier onderzocht in de vorm van een hermeneutische en uitleggende oefening: het begrijpen om uit te leggen en het uitleggen om te begrijpen, twee momenten van eenzelfde hermeneutisch-semiotisch proces, dat ons niet alleen vertelt *hoe* de kwesties van de cultuur functioneren, maar ook *waarom* zij dat op een bepaalde wijze doen. Daarbij wordt het accent niet gelegd op de vraag *wat* identiteit en orde is, maar *hoe* een maatschappij er toe komt zich zelf op deze wijze te definiëren en te reguleren. En daarom wordt hier ook de nadruk gelegd op de cultuur in zijn communicatieve dimensie, dat wil zeggen, als een systeem van taalgebruik, talen, teksten, contexten en expressieve bemiddelingsmechanismen met een gevarieerd karakter.

Welnu, het aaneengesochte verband van de diverse vertogen van de geanalyseerde periodes heeft een antwoord willen geven op die vragen die verbonden zijn met de culturele grenzen van democratisering. Dit verband spreekt over de band tussen identiteit en alteriteit; zij denkt na over de marges en grenzen van inclusie/exclusie; en zij doet een onderzoek naar de flexibiliteit en de rigiditeit van het idee van orde en de wijze waarop deze logica de interne vijanden configureert. Het is van belang dit verband ook te projecteren naar de historische periode die na de hier geanalyseerde tijdspanne komt. In Chili zijn de hernieuwde democratisering van de staat, in een eerste-, en van de maatschappij, in een tweede moment, niet vrij van het persistente vertoog dat aangeeft dat er vijanden bestaan. Deze liggen zowel selectief op de democratie (*terroristen, opstandelingen*) als ongedifferentieerd op de bevolking (*delinquenten, antisocialen*) te loeren. De politieke partijen, de parlementariërs, de sociale massamedia en de gewone burger eisen de panoptische en dwingende interventie van de staat via de politionele- en de rechtsorganen, de wetgevende initiatieven en de gecoördineerde actie van de buurtbewoners. De toespelende op drastische en ogenblikkelijke bestraffing overschrijdt het niveau van het verlangen van de buurtbewoners en transformeert zich in een electorale eis van de burgers. De logica van het beveiligen in de context van de risicomaatschappij heeft nieuwe betekenis gegeven aan de vertogen over de angst en de alteriteit, in die zin dat de optiek waarmee de nieuwe relaties en sociale

conflicten worden geanalyseerd er naar neigt criminaliserend te zijn. Onder de elites heeft de betekenis van de chaos ook een moreel karakter aangenomen, waarbij zowel de katholieke curie als conservatieve lekensectoren de verdediging van de familie heeft verheven tot articulerende as van het disciplinerend vertoog, met duidelijke gevolgen voor het politieke beleid, de politieke wetgeving en de agenda van de media. Dit alles gebeurt in een land waarin het lijkt dat het gevaar van de democratie hierin bestaat dat de democratie democratisch zou worden.